

Vilniaus Universitetas
Istorijos fakultetas

RADVILŲ PALAIDOJIMŲ NESVYŽIAUS DIEVO KŪNO BAŽNYČIOS KRIPTOJE ANTROPOLOGINIŲ TYRIMŲ ATASKAITA

Justina Kozakaitė

Vilnius, 2017

Įvadas

2017 m. birželio 26-30 dienomis vyko tęstiniai Radvilų mauzoliejus Dievo Kūno bažnyčioje Nesvyžiuje, Baltarusija, antropologiniai tyrimai. Pagrindiniai tikslai buvo du: fiksuoti ir detaliai dokumentuoti (lytis, amžius, patologijos, palaikų išlikimas) palaidojimus ir identifikuoti asmenų palaidojimus. Numatyta ištirti karstus-sarkofagus Nr. 6, 11, 14, 15, 17 ir 19. Įtariamas Andriaus Skorulskio palaidojimas sarkofage Nr. 6 turėjo būti tiriamas 2016 metais rugpjūčio 22-25 dienomis, tačiau dėl laiko stokos jis nebuvo atidarytas. Likę palaidojimai sarkofaguose Nr. 11, 14, 15, 17 ir 19 susieti giminystės ryšiais, todėl siekiant identifikuoti asmenis gali būti taikomi DNR tyrimai. Tyrimo eiliškumą lėmė patogiausiai pasiekiamas tiriamas objektas: birželio 27 dieną tirtas sarkofagas Nr. 6 ir 11, birželio 28 dieną tęsiami sarkofago Nr. 11 tyrimai ir pradedamas tirti Nr. 19, birželio 29 dieną – Nr. 15, 14 ir 17, birželio 30 dieną – tęsiamas Nr. 17.

Tyrimo metu žmonių palaikai bei radiniai buvo iškeliami siekiant įvykdyti detalesnę jų apžiūrą ir dokumentaciją. Darbų eigą sudarė du pagrindiniai etapai: pirminė palaikų fiksacija karste (kūno padėties aprašymas ir fotofiksacija) bei detali jų analizė po atsivalymo (anatomine tvarka išdėlioto skeleto fotofiksacija ir patologijų fotografavimas).

Tyrimų eigos etapai:

1. Karsto-sarkofago su priskirta numeracija fotofiksacija.
2. Palaidojimo ir karsto-sarkofago turinio fotofiksacija ir aprašymas *in situ*.
3. Detalus palaidoto asmens aprašymas: mirusiojo kūno padėtis, rankų, kojų ir galvos padėtis, anatomicinis ūgio matavimas (nuo kulno iki viršugalvio).
4. Apžiūrimos įkapės. Jos išmatuotos, aprašyta jų būklė, medžiagos. Jei įmanoma, paimami mėginiai cheminiams tyrimams. Detaliau – restauratorės Vytautės Lukšėnienės ataskaita.
5. Nesuirę palaikai buvo iškelti, nuvalyti ir išdėlioti anatomicine tvarka.
6. Palaikų vizualinė apžiūra: identifikuota lytis, amžius ir galimi patologiniai pakitimai. Patologiniai pakitimai nufotografuoti. Palaikų lyties ir amžiaus diagnostika atlikta pagal visuotinai priimtas metodikas. Lytis nustatoma pagal kokybinius skeleto lytinio dimorfizmo rodiklius, amžius – pagal kaukolės siūlių, ilgųjų kaulų epifizų sukaulėjimą, dantų dygimą, dubenkaulio ausinio paviršiaus ir gaktikaulio pokyčius.
7. Tiksliai amžiaus ir patologijų diagnostika mumifikuotiems palaikams (mumijoms) nebuvo įmanoma dėl išlikusių minkštųjų audinių, todėl ateityje turi būti numatomas skenavimas kompiuteriniu tomografu.

8. Išlikimo laipsnis, patologiniai pokyčiai palaikuose bei dantų būklė buvo fiksuojami trijose skirtingose osteologinėse formose.

9. Jei įtariama, kad karste-sarkofage gali būti daugiau nei vienas palaidojimas ar suardytų palaidojimų, minimalus individų skaičius nustatytas pagal maksimalų identifikuojamų kaulo anatominių elementų išlikimą.

10. Esant galimybėms, imti dantų ir kaulų mėginiai numatytiems DNR tyrimams.

11. Palaikai po apžiūros, dokumentacijos ir fotofiksacijos grąžinti atgal į karstą.

Žemiau pateikiamas kiekvieno karsto aprašas nurodant palaidoto asmens kūno padėtį karste, palaikų išlikimą, lytį, amžių ir patologijas.

Sarkofagas Nr. 6. Įtariamas Andriejus Skorulskis (†1634)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos prie kūno šono, galva anatomicinėje padėtyje.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Pilnai mumifikuoti suaugusio virš 30 metų vyro palaikai. Apnykę pilvo ir nugaros minkštieji audiniai: matomos krūtinės slankstelių keterinės ataugos ir dalis kryžkaulio. Apžiūros metu nebuvo užfiksuota jokių pjūvių kaklo, krūtinės, pilvo ar kirkšnių srityse. Anatomicinis ūgis – 177 cm.

Patologijos. Apatinio žandikaulio kairės pusės pirmojo krūminio danties kramtomąjo paviršiaus kariesas.

Pastaba. Apatinio žandikaulio kairės pusės pirmojo krūminio danties kariesas ir šalia fiksuotas smulkus baltas fragmentas. Galima plomba? Patikrinti nebuvo įmanoma dėl tvirto dantų sąkandžio.

Palaikų priklausomybė. Nežinoma, nors palaidojimas priklauso suaugusiam vyriškos lyties asmeniui. Remiantis radiniais, palaidojimas datuojamas vėlesniu periodu. Palaikų priklausomybė Andriui Skorulskiui gali būti atmetama.

Sarkofagas Nr. 11. Įtariamas Mykolas Kazimieras Radvila Žuvelė (1702–1762)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos sukryžiuotos krūtinės srityje. Dešinė ranka atsidūrusi ant kairės rankos. Galva anatomicinėje padėtyje.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Pilnai mumifikuoti suaugusio virš 50 metų vyro palaikai. Smarkiausiai apnykusi nugaros sritis: atsidengė didžioji dalis kairės pusės šonkaulių, dalis mentės ir stuburas. Pilnai skeletuoti pėdos padikauliai ir pirštakauliai. Fiksuoti keturi dideli pažeidimai dešinėje peties pusėje (dydis 81x36 mm), kairėje krūtinės dalyje (dydis 152x119 mm), kairėje pilvo srityje (dydis 105x37 mm) ir dešinėje blauzdoje (dydis 20x60 mm). Įtariama, kad šie pažeidimai galėjo atsirasti dėl graužikų, nes aplink pažeidimus matosi dantų trasos. Panašūs pažeidimai fiksuoti ir kairės pusės šonkauliuose. Apžiūros metu nebuvo užfiksuota jokių pjūvių kaklo, krūtinės, pilvo ar kirkšnių srityse. Anatomicinis ūgis – 163,5 cm.

Patologijos. (1) Padikaulių ir čiurnakaulių artritas. (2) Priešmirtinis visų dantų netekimas.

Pastaba. Asmuo turėjo būti itin stambus.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso vyresniam nei 50 metų vyrui. Palaikų priklausomybė Mykolui Kazimierui Radvilai-Žuvelei neatmetama.

Sarkofagas Nr. 14. Įtariamas Mikalojus XVI Kristupas Radvila (1695–1715)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas rastas iš dalies anatomine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos sulenktos ir padėtos ant pilvo – kairė ranka yra aukščiau dešinės atžvilgiu ir nežymiai aukščiau pakelta. Kairės rankos plaštaka buvo suardyta: riešakauliai, delnakauliai ir pirštakauliai rasti pilvo ar klubų srityse. Iš vietos išjudintas apatinis žandikaulis – jis rastas ant krūtinės. I-IV kaklo slanksteliai rasti tarp abiejų kojų čiurnų.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Dalinai mumifikuoti suaugusio 20-24 metų vyro palaikai. Skeletuotos šios dalys: kaukolė, apatinis žandikaulis, I-VII kaklo slanksteliai, poliežuvinio kaulo kūnas, I-IV krūtinės slanksteliai, III-V juosmens slanksteliai, kryžkaulis, abiejų pusių padikauliai, kairės pusės plaštaka. Dalinai mumifikuotos šios dalys: abiejų pusių raktikauliai, abu žastikauliai ir dilbio kaulai, dešinės pusės blauzda. Audiniai smarkiai sunykę, todėl neįmanoma įvertinti ar mumifikacija natūrali ar dirbtinė. Anatominis ūgis – 169 cm¹.

Patologijos. Kraniosinostozė: išankstinis strėlinės ir abiejų lambdinių siūlių sukaulėjimas.

Pastaba. Asmuo išsiskyrė kaktos pailgėjimu, didelėmis akiduobėmis ir siaura, ilga nosimi.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso 20-24 metų vyrui. Palaikų priklausomybė Mikalojui XVI Kristupui Radvilai neatmetama.

Sarkofagas Nr. 15. Įtariamas Jeronimas Florijonas Radvila (1715–1760)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos sulenktos ir atsidūrusios žemiau klubų. Kaukolė anatomicinėje padėtyje, tačiau nežymiai pakelta ir palenkta link krūtinės.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Pilnai mumifikuoti suaugusio vyro palaikai. Kūno balzamavimas; fiksuoti pjūviai krūtinės ir pilvo apatinėje dalyje. Krūtinės pjūvis yra vertikalus ir tęsiasi nuo kaklo iki, įtariama, gaktos srities²; pjūvio ilgis siekė apie 53 cm. Pilvo apatinės dalies pjūvis buvo horizontalus³ ir siekė apie 37 cm. Abu pjūviai susidūrė maždaug ties bambos viduriu. Anatominis ūgis – 165,7 cm.

Patologijos. Kandžių ir iltinių dantų akmenys.

Pastaba. Dėl unikalaus ir autentiško palaidojimo nutarta palaikų iš karsto-sarkofago neiškelti, o apžiūrą atliekant vietoje.

¹ Ūgis gali būti netikslus, nes dalis kūno buvo išjudinta iš anatomicinės padėties.

² Palaidojimas nebuvo iškeliamas, todėl įvertinti pjūvio pabaigą dėl drabužių buvo neįmanoma.

³ Panaši pastaba. Nebuvo galimybių įvertinti tikslios pjūvio pradžios ir pabaigos.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso suaugusiam vyrui. Palaikų priklausomybė Jeronimui Florijonui Radvilai neatmetama.

Sarkofagas Nr. 17. Įtariama Uršulė Pranciška Višnioveckia Radvilienė (1705–1753)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatominė tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, kairė ranka sulenkta ir padėta ant pilvo, dešinė ranka ištiesta, tačiau sulenkta plaštaka atsidūrusi ant klubų.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Dalinai mumifikuoti suaugusios virš 40 metų moters palaikai. Priekinė kūno dalis turėjo daug mechaninių pažeidimų, kurie galėjo atsirasti dėl graužikų veiklos – aplink pažeidimus yra matomos dantų trasos. Tokių mechaninių pažeidimų iš viso užfiksuota 32. Prasčiausiai išlikusi yra nugaros dalis – ji skeletuota. Kūno minkštieji audiniai smarkiai apnykę, todėl nėra galimybių įvertinti įtariamų pjūvių. Anotominis ūgis – 155 cm.

Patologijos. (1) Pažengęs kelio artritas. (2) Krūtinės slankstelių kūnų *osteofitai* (kaulinės išaugos, atsirandančios žmogui senstant, dėl fizinio krūvio ir kt.) ir šonkaulinių duobučių artritas. (3) Priešmirtinis dantų netekimas.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso virš 40 metų moteriai. Palaikų priklausomybė Uršulei Pranciškai Višnioveckai Radvilienei neatmetama.

Sarkofagas Nr. 19. Įtariamas Karolis Stanislovas II Radvila *Panie Kochanku* (1734–1753)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatominė tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, abu žastai priglausti prie kūno šono, o dilbio kaulai yra suardyti, todėl tikslios rankų padėties neįmanoma pasakyti. Dilbio kaulai rasti po palaidotojo kūnu, o riešakauliai, delnakauliai ir pirštakauliai išsibarstę po visą karstą. Kaukolėje anotominėje padėtyje, nežymiai pasukta į dešinę pusę.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Mumifikuoti suaugusio virš 40 metų vyro palaikai. Prasčiausiai išlikusi yra nugaros dalis, kuri buvo skeletuota. Apžiūros metu nebuvo užfiksuota jokių pjūvių kaklo, krūtinės, pilvo ar kirkšnių srityse. Anotominis ūgis – 175 cm.

Patologijos. (1) Parodontozė; išlikę dantys nesilaiko alveolėse. (2) Iltinių dantų nežymiai *linijinė emalio hipoplazija* (organizmo streso epizodas vaikystėje pasireiškiantis nepilnai mineralizuotu emaliu). (3) Dešinės pusės III delnakaulio ylinės ataugos lūžis. (4) Abiejų alkūnkaulių alkūnių, dešiniojo šlaunikaulio didžiojo gūbrio ir abiejų kulnakaulių *entezopatija* (dėl

uždegimo sausgyslių, sąnario kapsulės ir raiščių prisitvirtinimo prie kaulo vietose besivystantis kaulėjimas). (5) IX-XI krūtinės slankstelių DISH (slankstelių kūnus tvirtinančių raiščių suaugimas ties dešiniąja puse; siejama su nutukimu, diabetu, aukštu kraujospūdžiu). (6) Juosmeninių slankstelių kūnų osteofitai.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso virš 40 metų vyrui. Palaikų priklausomybė Karoliui Stanislovui II Radvilai neatmetama.

Sarkofagas Nr. 72. Įtariamas Mikalojus Kristupas Radvila-Našlaitėlis (1549–1616)

Palaikų padėtis karste. Palaidojimas anatomine tvarka: guli ant nugaros, kojos ištiestos, rankos sukryžiuotos dubens srityje – dešinė ranka atsidūrusi ant kairės rankos. I, II ir III kaklo slanksteliai buvo ne anatomicinėje padėtyje – rasti dešinėje karsto pusėje, netoli galvos.

Palaikų išlikimas, lytis ir amžius. Kaukolė ir postkranijinis skeletas. Vyras virš 50 metų. Individo ūgis, remiantis dešiniojo šlaunikaulio ilgiu – $178 \pm 3,27 \text{ cm}$.⁴

Patologijos. (1) Priešmirtinis visų dantų netekimas. (2) Abiejų alkūnkaulių, dubens kaulų skiauterių ir sėdynkaulių, šlaunikaulių didžiųjų gūbrių ir kulnakaulių *entezopatija* (dėl uždegimo sausgyslių, sąnario kapsulės ir raiščių prisitvirtinimo prie kaulo vietose besivystantis kaulėjimas). (3) Pažengęs visų sąnarių osteoartritas. (4) Abiejų šlaunikaulių *Poirier's facet* (aktyvaus ar nuolat besikartojančio judesio palikta duobė ties šlaunikaulio galva; paprastai siejamas su tupėjimu ar jodinėjimu). (5) Vieno dešiniojo ir kairiojo šonkaulių lūžiai. (6) Rankos riešakaulių, delnakaulių ir pirštakaulių sąnarių ardymas. Panašūs procesai fiksuoti pėdos čiurnakaulių, padikaulių ir pirštakaulių sąnariuose. Galima įtarti sisteminės ligos požymį – reumatinį artritą (7) Krūtinės V-VIII krūtinės slankstelių *Šmorlio mazgai* (tarpslankstelinio disko išvaržos dėl didelio fizinio krūvio, staigios traumos ir pan.). (8) IX-XII krūtinės slankstelių dešinės pusės dalinis suaugimas – DISH požymis (slankstelių kūnus tvirtinančių raiščių suaugimas ties dešiniąja puse). (9) Kryžkaulio *Spina bifida* (įgimtas atviras kryžkaulio kanalas).

Pastaba. Palaikai buvo mumifikuoti: nedideli minkštųjų audinių fragmentai likę tik ant abiejų delnų. Dėl padidėjusios kriptos drėgmės (vidutinė matuota kriptos drėgmė siekė 82,7 proc.) minkštieji audiniai sunyko. Darbo metu jų likučiai buvo sudėti į maišelį. Baigus šio palaidoto asmens palaikų analizę, minkštieji audiniai kartu su kūnu grąžinti į sarkofagą.

Palaikų priklausomybė. Palaikai priklauso virš 50 metų vyrui. Įkapės yra iš XVIII a. pab.-XIX a. pr. Todėl palaikai nepriklauso Mikalojui Kristupui Radvilai-Našlaitėliui.

⁴ Pagal Trotter-Gleser, 1952